

Πάτμος, το μοναστήρι και ο οικισμός Το τοπίο στη λογοτεχνία

Friedrich Hölderlin, «Πάτμος», από τη συλλογή: *Ελεγείες, Ύμνοι και άλλα ποιήματα*, (μετάφραση: Στέλλα Γ. Νικολούδη), Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 1996.

Κι ωστόσο ο ναύτης γνωρίζει τα νησιά.
Κι όταν άκουσα
Πως ένα απ' τα κοντινά
Ήταν η Πάτμος,
Πολύ επόθησα
Εκεί να κατεβώ και
Να πλησιάσω τη σκοτεινή σπηλιά.
Καθόσον μεγαλοπρεπώς, όπως η Κύπρος,
Η πλούσια σε πηγές
Ή κάποιο από τ' άλλα νησιά,
Δεν κατοικεί η Πάτμος,

Αλλά είναι φιλόξενη
Στο σπίτι της το φτωχικότερο
Ωστόσο
Κι όταν από ναυάγιο ή θρηνώντας
Για την πατρίδα του ή
Για το φίλο που ξεμάκρυνε
Κάποιος την πλησιάσει απ' τους ξένους,
Ευχάριστα το ακούει, και τα παιδιά της
Οι φωνές του διάπυρου άλσους,
Κι εκεί όπου πέφτει η άμμος, και σχίζεται
Η επιφάνεια του αγρού, οι ήχοι
Τον ακούν και μια ηχώ αγάπης
Αντιλαλεί τους θρήνους του ανδρός. Έτσι εφρόντισε
Κάποτε τον αγαπημένο του Θεού.

Ρίτα Μπούμπη–Παπά, *Η Χρυσώ*, Εκδόσεις Καρανάση, Αθήνα 1984.

«...Σαν άραξε η Αργώ στο άγονο λιμανάκι της Πάτμου, τη Σκάλα, η Χρυσώ είχε από δυο μήνες κλείσει τα δεκατέσσερα. [...] Περνούσε βιαστική, λιγόλογη, της χώρας τα στριφτά κι άσπρα σοκάκια, άφηνε κάποια “καλημέρα” στις γειτονιές, και τράβαγε για να ψωνίσει τα καθημερινά. Ή πήγαινε στο Μοναστήρι για να ζητήσει ορμήνια απ’ τις καλόγριες τις θείες της ή τους καλόγερους τους θείους της. Τη βλέπανε οι χωραΐτες, πότε στη Συκαμιά μ’ ένα καλάθι, πότε στου Γροίκου όπου ήταν τα πατρικά της χτήματα. Ένας μικρός ελιώνας, ένα αμπέλι, ένα κριθαροχώραφο και κάμποσα φρουτόδεντρα. Τρία, πέντε χιλιόμετρα πορεία. Καθόταν για να ξαποστάσει σε μιαν αρχαία πέτρα, από τις τόσες λαξευτές, που συναντούσες να φεγγοβολούν σκόρπιες στις εξοχές και δεν τους έδινε κανείς σημασία.

[...]

Κάθε αυγή την ξύπναγε το σήμαντρο του όρθρου της Μονής. Προλάβαινε, προτού ανασύρει νερό απ’ τη στέρνα, προτού ζυμώσει, να πεταχτεί στην εκκλησιά του Θεολόγου, να κάνει εκεί την πρωινή της προσευχή. Στην εκκλησιά της Διασώζουσας ή της Υπαπαντής. Το σπίτι του Περάντη, διώροφο, ήταν ζωσμένο από τις εκκλησιές. Κι όπως σ’ όλες τις γειτονιές της Χώρας, έτσι και στη δική της, οι εκκλησιές, από αιώνες ήταν σφηνωμένες ανάμεσα στα σπίτια, έτσι που δεν ξεχώριζες πού κατοικούσε ο θεός και πού οι άνθρωποι. Σε κάθε δρόμο διάχυτη η ευωδιά του λιβανιού. Οι ψαλμωδίες το ίδιο. Στους πρωινούς ασβεστωμένους δρόμους, με τις κλιμακωτές στροφές, με τις καμάρες, τ’ άσπρα σαν χάρτινα σκαλιά, το βήμα της Χρυσώς γοργό και σταθερό αντηχούσε μέχρι που χανόταν, όταν η κόρη έμπαινε σε κάποια απ’ τις τόσες εκκλησιές να κάνει το σταυρό της.

[...]

Όσο μιλούσε ο ξένος για τη Σύρα, για τα ταξίδια του στην Αίγυπτο, στην Ιταλία, στη Ρωσία, τόσο η Πάτμος μίκραινε στην ψυχή της Χρυσώς. Οι διαστάσεις της συστέλλονταν. Γινόταν ένα νησί φτωχό κι ασήμαντο. Άγριος βράχος που φύτρωσε στη θάλασσα για να γεμίσει ασκηταριά και ράσα. Και η Χώρα; Τι ήταν δηλαδή; Ένα κοπάδι ασβεστωμένα σπίτια, πούχανε στριμωχτεί, λες από φόβο, σαν τα πρόβατα, κάτω από τ’ απόρθητα τείχη του Κάστρου. Τώρα το δίπατο πατρικό της σπίτι της φαινόταν στενό. Πια δε χωρούσε την ψυχή της που ‘χε αποκτήσει ξαφνικά φτερούγες. Πλάνταζε. Κι από τι; δεν ήξερε. Τα λόγια του παληκαριού είχαν φωλιάσει μες στ’ αυτιά της. Την ξεσήκωναν σαν άνεμος. Όμως ήταν ψύχραιμη, συγκρατημένη, φρόνιμη. Αντιστεκότανε. Τα ζύγιζε όλα ένα προς ένα. Ωστόσο, μπροστά σε τόσα θαύματα που ο νέος ιστορούσε, ακόμα και τα πανάρχαιο στολίδι του νησιού, το

Κάστρο του Ιωάννη του Θεολόγου, το άγιο Σπήλαιο της εξορίας του, τα οράματά του κλεισμένα μες στην Αποκάλυψη, τα Θησαυροφυλάκια, τα δώρα του Αυτοκράτορα Αλέξιου του Κομνηνού του Α΄, τ' αρχαία χειρόγραφα βιβλία και τα βυζαντινά κειμήλια, όλα όλα χλώμιαζαν, θάμπωναν. Ένας κόσμος νεκρός που είχε μόνη έκφραση τις αναμνήσεις. Και μόνο φως τους λύχνους, τα καντήλια, τα κεριά, όταν ο ηλεκτρισμός μ' ένα κουμπί έκανε την πιο σκοταδερή νύχτα μεσημέρι ολόφωτο. Βυζαντινοί πατέρες, υμνωδοί, μεγάλοι στοχαστές και ησυχαστές. Πίκρα, οδύνη, καρτερία. Αγώνας για τον αγνισμό. Ασκητισμός, ευλάβεια. Ισόβια προσευχή. Γιατί;»

Jacques Lacarrière, *Το Ελληνικό Καλοκαίρι*, (μετάφραση: Ιωάννα Δ. Χατζηνικολή), Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1980.

«...Η Χώρα της Πάτμου, η Πάνω Πόλη, έχει τα πιο όμορφα σπίτια του νησιού. Η Ευθυμία, η γυναίκα του καφετζή, θα με πεί να δω δύο από αυτά, το ένα μάλιστα είναι για πούλημα. Σε μερικά, δουλεμένες κασέλες, ζωγραφισμένα χωρίσματα, παλαιά πορτραίτα, οπάλινα λαμπογυάλια, ένας ολόκληρος κόσμος περασμένης πολυτέλειας που μου θυμίζει τα γερασμένα σαλόνια στον Άθω. Οι προσόψεις, με την καμάρα στην είσοδο, τα παράθυρα με τους παραστάδες, σου φέρνουν στο νου πλούσια ιταλικά σπίτια. Αλλά στο εσωτερικό ξαναβρίσκεις αυτή τη χαρακτηριστική αρχιτεκτονική των ελληνικών σπιτιών που περιέγραψε ο Τουρνφόρ το XVIII αιώνα, όταν επισκέφτηκε το νησί και μέτρησε οχτακόσια σπίτια. Μεταξύ άλλων, και αυτά τα χωρίσματα από σκαλιστό ξύλο, δουλεμένα, στολισμένα με λουλούδια και πουλιά, που απομονώνουν από το κυρίως δωμάτιο την υπερωσμένη γωνιά που βρίσκεται ο σοφάς. Ψηλά από το παράθυρο βλέπεις τις άσπρες ταρατσες της πόλης, τους ξερούς κάμπους με τις πορτοκαλιές και τα νησιά Αρκοί και Λειψοί, ως την τούρκικη ακτή.

Μέσα στο μοναστήρι υπάρχει ένα παράξενο παρεκκλήσι αφιερωμένο στον Άγιο Βασίλειο, που τη μια πλευρά του την σκεπάζουν ολόκληρη οι τοιχογραφίες που παριστάνουν μια επιδρομή Φράγκων στο λιμάνι της Πάτμου. Βλέπεις, σ' αυτές, δεκάδες σκαριά όλων των ειδών και Φράγκους με πανοπλίες. Αυτές οι τοιχογραφίες φέρνουνε στο μυαλό τη λεηλασία του Βενετού Μοροζίνι που τον XVII αιώνα ερήμωσε το νησί και κατέστρεψε όλα τα καράβια του λιμανιού. Και καταλαβαίνουμε καλύτερα για ποιο λόγο η ζωή σε κείνα τα χρόνια των πειρατών και των κουρσάρων ήταν πάντα συγκεντρωμένη σε μια Πάνω Χώρα, μόνο προστατευμένο σημείο από τους εχθρούς που ξέβραζε η θάλασσα.

Χθες, πήρα από το λιμάνι μια βάρκα και πήγα στον Κάμπο, κάνοντας έτσι σχεδόν όλο το γύρο του νησιού. Από κει, μέσα από τους ξερούς λόφους πέρασα πάνω από το μικρό ερημητήριο του Απολλού και έφτασα στην ανατολική παραλία, και κόβοντας προς τον βορριά, στην αμμουδιά του Όρμου της Λάμπης όπου βρίσκω τις πολύχρωμες πέτρες που μαζεύω κάθε χρονιά. Τα ονόματα των υψωμάτων διηγούνται την ιστορία της φύσης σαν να περιγράφουν μέρη παραμυθιού: περνάω με τη σειρά αυτά που μεταφράζω σαν Καβουροκαμινάδα, Κάβο του Γερανού, Φωλιά Πουλιού, Φούρνο των Γρύλλων. Στις πλαγιές τους, βαθμιδωτά, άσπρα ξωκλήσια, αραιότερα απ' ότι στη νότια πλευρά του νησιού, γύρω από το μοναστήρι: η Παναγία Γερανού, ο Άγιος Παντελεήμων, ο Άγιος Γιώργης, ο Άγιος Δημήτρης.»